

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: הסיפורים שבשולי ספר בראשית

שם המרצה: הרב אלקנה שרלו (elkansh@gmail.com)

1. הקדמת הרמב"ן לספר בראשית

משה רבנו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה... והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם. והטעם לכתובת התורה בלשון זה, מפני שקדמה לבריאת העולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבנו, כמו שבא לנו בקבלה: שהייתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. הנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב, ולכן כתב סתם. אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה מפיו של הקב"ה לאזניו של משה... עוד יש בידינו קבלה של אמת, כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה...

2. ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר ראשון פיסקה צ"ה:

אמר החבר: הרפה לי מעט, עד שאבאר אצלך גדלת העם, ודי לי לעד, שהשם בחרם לעם ולאמה מבין אמות העולם, וחול הענין האלהי על המונס עד שהגיעו כלם אל מעלת הדבור. ועבר הענין אל נשיהם והיו מהן נביאות, אחר שלא היה חל הענין האלהי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון, כי אדם היה שלם מבולתי תנאי... וכבר נקרא אצלנו בראשית, וכל הדומים לו מזרעו – בני אלהים. והוליד בנים רבים ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל, כי הוא היה דומה לו. וכאשר הרגו קין אחיו מפני קנאתו בו על המעלה הזאת, נתן לו תחתיו שת, והיה דומה לאדם, והיה סגלה ולב וזולתו כקליפה. וסגלת שת אנוש. וכן הגיע הענין עד נח: ביחידים היו לבבות, דומים לאדם ונקראים בני אלהים, שלמים בבריאתם ובמדותם ובאריכות הימים ובחכמות וביכלת, ובימיהם אנו מונים מאדם ועד נח וכן מנח ועד אברהם. ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלהי כתר, אבל אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר, ועוד שהשיג נח בעצמו. והיה הענין האלהי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים. ואברהם סגלת עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברי, ועבר היה סגלת שם ושם היה סגלת נח, מפני שהוא יורש האקלימים השונים אשר אמצעיתם וחמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה, ויצא יפת אל צפון וחס אל דרום. וסגלת אברהם מפל בניו – יצחק, והרחיק כל בניו מהארץ הזאת המסגלת כדי שתהיה מיחדת ליצחק, וסגלת יצחק – יעקב, ונדחה עשו מפני שזכה יעקב בארץ ההיא, ובני יעקב כלם סגלה, כלם ראויים לענין האלהי, והיה להם המקום ההוא המיוחד בענין האלהי, וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל, אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים. וישמרום האלהים ויפרם ויגדלם במצרים, כאשר יגדל האילן אשר שרשו טוב, עד שהוציא פרי שלם דומה לפרי הראשון אשר נטע ממנו...

3. רמב"ם, הלכות עובדי כוכבים ומזלות פרק א':

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול... וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו... אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו... ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם... כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר "ויקרא שם בשם ה' א-ל-עולם". וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים, והודיעו ליצחק בנו וישב יצחק מלמד ומזהיר. ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו. ויעקב אבינו למד בניו כולם, והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד. והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה'. עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות. ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים. וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן. ומאהבת ה' אותנו

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו...

← תמיכה מתוך הנאומים ההיסטוריוסופים בתנ"ך: יהושע כ"ד, תהילים ק"ה

לאור כל זאת - מה המקום של הסיפורים שבשולי ספר בראשית? פרד"ס...

4. פירושי הסוד, זוהר בהעלותך (מתורגם):

רבי שמעון אמר: אוי לאותו איש שאמר שתורה זו באה להראות ספורים בעלמא ודברי הדיוטות. שאם כך, אפלו בזמן זה אנו יכולים לעשות תורה בדברי הדיוטות, ובשבח יותר מכלם. אם להראות דבר העולם, אפלו אותם סופרים בעולם יש ביניהם דברים יותר עליונים. אם כך, נלך אחריהם ונעשה מהם תורה כמו זה. אלא כל דברי התורה דברים עליונים הם וסודות עליונים... ועל זה ספור זה של התורה, לבוש התורה הוא. מי שחושב שאותו לבוש היא התורה ממש ולא דבר אחר - תפח רוחו, ולא יהיה לו חלק לעולם הבא. בגלל זה אמר דוד "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". מה שתחת לבוש התורה... אוי לאותם רשעים שאומרים שהתורה היא רק ספור בעלמא, והם מסתכלים בלבוש זה ולא יותר. אשרי הצדיקים שמסתכלים בתורה כראוי. וכן אינו יושב, רק בקנקן. כך התורה אינה יושבת אלא בלבוש זה, ועל כך לא צריך להסתכל אלא במה שיש תחת הלבוש. ועל כך כל הדברים הקלו וכל הספורים הקלו הם לבושים.

- סיפור לדוגמא: בראשית ל"ו, מלכי אדום: אדרא רבה - "גלי ברזא ופתח ואמר, כתיב (בראשית לו) "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך" וגו'. זכאין אתיון צדיקייא, דאתגלי לכוון רזי דרזין דאורייתא, דלא אתגליין לקדישי עליונין...

5. פירושי הרמז, רמב"ן לבראשית י"ב:

"ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם" - אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט): כל מה שאירע לאבות סימן לבנים. ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת. וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לוא לזרעו... ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ, ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו, והבן זה. ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בעזרת השם.

6. פירושי הדרש, סנהדרין צ"ט:

ת"ר: (במדבר טו, ל) "והנפש אשר תעשה ביד רמה" - זה מנשה בן חזקיה, שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי. אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא (בראשית לו, כב) "ואחות לוטן תמנע"? "ותמנע היתה פלגש לאליפז"? (בראשית לו, יד) "וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה"? יצאה בת קול ואמרה לו (תהלים נ, כ) "תשב באחיך תדבר בבוך אמך תתן דופי, אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך". ועליו מפורש בקבלה (ישעיהו ה, יח) "הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה". מאי כעבות העגלה? א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה. דאתן עלה מיהת "אחות לוטן תמנע" מאי היא? תמנע בת מלכים הואי דכתיב (בראשית לו, כט) "אלוף לוטן אלוף תמנע", וכל אלוף מלכותא בלא תאגא היא, בעיא לאיגורי. באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה. הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו. אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו, ולא תהא גבירה לאומה אחרת. נפק מינה עמלק דצערניהו לישראל. מאי טעמא? דלא איבעי להו לרחקה!

"וילך ראובן בימי קציר חטים" - אמר רבא בר' יצחק אמר רב מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל.

← ומה מבחינת הפשט?

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

7. סיפור למך ונשיו, בראשית ד':

- **מדוע נכרתה שושלת קין המפוארת? \ הרב יואל בן-נון, 929**

השושלת של קין היא ציביליזציה יצירתית, מוצלחת, מפתחת את העולם. אבל יש משהו אחד שחסר בה. פרק ד' מציג לפנינו אנושות מחוץ לגן העדן – משפחת האדם וצאצאי קין, אחרי שפיכת דמי אחיו. אנושות יצירתית מצליחה. יש בה אנשים מפתחי ציביליזציה – אחד יָבֵל, "אבי יֵשֶׁב אֵהֶל וּמִקְנֶה", אחד יוֹבֵל, "תִּפְּשׂ כְּנֹר וְעֹגֵב", שלישי תוֹבֵל-קין, "לִטֵּשׂ כָּל הָרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזֶל". קין היה עובד אדמה, ואחרי ששפך את דמי אחיו גם בנה עיר. הוא נע ונד בארץ, אבל הצליח לפתח אותה בהיקף יוצא דופן. והנה, כל השמות שבשושלת קין – "חֲנוּךְ – עֵירֹד – מַחוּיָאֵל – מֵתוּשָׁאֵל – לִמְךָ" (פרק ד'), נמצא אותם ודומים להם אחר כך גם בשושלת שֵׁת – "קֵיֵן – מַהֲלָאֵל – יֵרֹד – חֲנוּךְ – מֵתוּשֶׁלַח – לִמְךָ" (פרק ה'). רק "אנוש" ו"נח", אין להם מקבילה בשושלת קין. השושלת של קין היא ציביליזציה יצירתית, מוצלחת, מפתחת את העולם אבל אין בה אנושיות. ראשיתה בשפיכות דמים וסופה בשפיכות דמים. קין נע ונד בגלל שפיכות הדמים, ולמך שר לנשיו שיר על שפיכות דמים - "כי איש הרגתי לפצעי, וילד לחֲבֵרְתִּי". השושלת הזאת שיצרה ציביליזציה כל כך מפותחת אבל כל כך מלאה שפיכות דמים, לא ראויה ליצור עולם שיש לו תקווה ואחרית, עולם שיש בו אנושיות ומנוחה ונחמה, ולכן כל השושלת הזאת נכרתה ונעלמה, וספר תולדות אדם יצא משֵׁת, ולא משושלת קין.

- **פירוש המלבי"ם:**

מה רצה בספור זה מנשי למך ומבניו וממלאכתם ומאחות תובל קין אחר שכולם נאבדו במבול ואבד כל זכר למו? מה רצה בספור של אמירת למך לנשיו בשגם שהיא חידה סתומה?

...אולם לא אכחד כי לדעתי בא הספור הזה כהרבה ספורי התורה אשר באו לעקר דעות כוזבות וספורי הבל אשר התפשטו בימי קדם בין העמים ואשר המציאו כהני האלילים בימי החשך, ויש עוד היום שארית מן המיטהאלאגיא שלהם, שהיו מיחסים לכל איש שהמציא איזה מלאכה כח אלהית, והיו אומרים שאליל פלוני המציא ישיבת אהל ומקנה ואליל פלוני המציא חכמת הנגון ואליל פלוני המציא תכסיסי מלחמה ואומנות הברזל וכלי מלחמה, ואליל פלוני המציא בנין הערים והנמוסים המדיניים, וספרו על כל אחד מבני אלים אלה נפלאות מתולדתו ואלהותו, והיו קוראים לבני אדם לעבודתו במועדים ובחגים שיחדו להם, ולזה הודיעה התורה לאמר אל תאמינו בשוא נתעה, דעו כי הממציא בנין הערים והנמוסים וקבוץ המדיני היה קין הרוצח הראשון, והממציאים מלאכת הרעיה והמסחר והנגון ומלאכת הברזל והמתכיות היו בני למך מבני בניו של קין, והאשה אשר דברו עליה גדולות בהמיטהאלאגיא שלהם ושמו במרום קנה, היא היתה נעמה אחות תובל קין, כולם היו בני אדם להבל דמה לא בני אלהים, והודעות אלה נצרכו מאד בימים ההמה שהתפשטו הספורים האלה בין כל העמים...

ועוד יספר שהגם שקין יסד עיר וקבוץ מדיני ותקן נמוסים להנהגת החברה, בכל זאת אם לא התבונה תתן קולה ואם לא יהיו האנשים בעלי יושר ואוהבי צדק בטבעם לא יועילו הנמוסים, שאם יעמוד איש עריץ ישחק לכל חוק ונמוס ויגזול משפט וצדק, שכן למך נכדו אחרי אשר גברה זרועו ע"י בניו וגבורתם וממשלתם היה דרכו לאמר לנשיו אתן עדה וצלה (גם אם לא הייתן נשי) שמען קולי ואל תמררו את פי, וכ"ש אחר שאתן נשי למך והאשה צריכה שתהיה נכנעת לבעלה, א"כ האזנה אמרתי (האזנה קלה משמיעה, ר"ל אף האזינו כל מה שאומר) כי אם אעשה אתכן רעה מי יציל אתכן מידי, הלא איש הרגתי לפצעי, איש אחד עשה לי פצע והרגתי אותו ובעת ההרג נתן בי חבורה שהיא קלה מפצע והרגתי גם את הילד שלו, ולא היה מי שיקום כנגדי ויבקש דמם מידי כי אין משפט נגדי בארץ כי זרועי רמה, ואם תאמר שאענש בדין שמים, ע"ז אני משיב לכם. כי אם קין שהיה הרוצח הראשון בכ"ז אמר ה' שמי שיהרוג אותו ינקם על אחת שבע, כ"ש למך שהוא תקיף יותר מקין והוא מושל ממשל רב, שמי שיהרגנו ינקם שבעים ושבעה פעמים, כי בניו ועבדיו יקחו נקמתו, ולכן אתן נשי למך גורו מפני חרב, כי אשר תמרה את פי תומת. ובזה יספר איך יצאו בני קין לתרבות רעה והתפארו ברצח, עד שגם את נשיהם הפחידו בהרג וטבח והכניעום תחתם לשפחות, וכמו שנודע שבימי קדם היתה האשה קנין בעלה לעשות עמה כחפצו.

8. כלכלת יוסף, בראשית מ"ז: איך אתם מבינים את מקומו והקשרו של סיפור זה?

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

ולסיום נחזור לסיפור הפתיחה -

9. תולדות נחור, סוף בראשית כ"ב:

- רש"י על בראשית כ"ב, כ-כג:

"אחרי הדברים האלה ויגד וגו'" - בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר: אילו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים, היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא. בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו, וזהו "הדברים האלה" - הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה.
"ובתואל ילד את רבקה" - כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה.

- הרב סולובייצ'יק על בראשית כ"ב:

"ויהי אחר הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר, הנה ילדה מלכה..." -
אחר העקידה החלו כמה קושיות להציק לאברהם אבינו, על שום מה עלי להביא כל הזמן קרבנות ולעמוד תמיד בכל הניסיונות המרים האלה? למה נשתנתי מאחי נחור ומאשתו מלכה שנולדו להם כ"כ הרבה בנים בלי ייסורים וציפיות ממושכות ודפיקות לב, בלי הובלת בן יחיד לאמו לעקידה! שמא אינני ישר ועלי לילך בדרך אחרת, חדשה?...
מברית העקידה על הר המוריה לא ישתחרר לעולם, אלא יהא סבוך ומקושר בו לעדי עד!
("ימי זכרון" - עיונים במלכויות זכרונות ושופרות, עמ' 162)